

Специфіка правоохоронної

діяльності у Збройних Силах України в контексті конституційно-правового регулювання

О. П. Котляренко

здобувач кафедри правового забезпечення
Гуманітарного інституту Національного
університету оборони України

У статті проведено аналіз положень Конституції України та інших законів України, які окреслюють особливості правоохоронної діяльності у Збройних Силах України. Крізь призму конституційно-правового регулювання виокремлено спеціальні об'єкти правоохорони та групу суб'єктів, які її здійснюють. Визначено, що діяльність Збройних Сил України і діяльність правоохоронних органів перебувають у винятковому веденні держави та мають конституційно-правову основу. Сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення правоохоронної діяльності у Збройних Силах України.

Ключові слова: Конституція України, Збройні Сили України, правоохоронна діяльність, військова служба, Служба правопорядку.

В статті проведено аналіз Конституції України та інших законів України, которые очерчивают особенности правоохранительной деятельности в Вооруженных Силах Украины. Сквозь призму конституционно-правового регулирования выделены специальные объекты правовой охраны и группу субъектов, которые

ее осуществляют. Определено, что деятельность Вооруженных Сил Украины и деятельность правоохранительных органов пребывают в исключительном ведении государства и имеют конституционно-правовую основу. Сформулированы предложения, направленные на усовершенствование правоохранительной деятельности в Вооруженных Силах Украины.

Ключевые слова: Конституция Украины, Вооруженные Силы Украины, правоохранительная деятельность, военная служба, Служба правопорядка.

The analysis of Constitution of Ukraine and other laws of Ukraine, which outline the features of law-enforcement activity in Armed Forces of Ukraine, is conducted in the article. Through a prism constitutionally legal adjusting is selected the special objects of law enforcement and group of subjects which carry out it. Defined, that activity of Armed Forces of Ukraine and law enforcement authorities, is under the exceptional conduct of the state and has constitutionally legal basis. Suggestions, directed on the improvement of law-enforcement activity in Armed Forces of Ukraine, are formulated.

Keywords: Constitution of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, law-enforcement activity, military service, Military Police.

Забезпечення оборони і безпеки держави завжди було і залишається однією з найважливіших функцій держави. Характеризується вона можливостями ефективно протистояти будь-яким зовнішнім і внутрішнім загрозам її національній безпеці та створювати сприятливі умови для гарантованого захисту національних інтересів.

Конституція України визначає місце і роль Збройних Сил України в системі української державності, що обумов-

люється пріоритетністю функцій, які покладаються на Збройні Сили України – «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності». При цьому стаття 17 Основного Закону України закріплює, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Забезпечення державної безпеки та захист державного кордону покладаються на відповідні військові формування і правоохоронні органи держави, організація та порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Суттєві зміни у військовій політиці України, які зумовили необхідність реформування її Збройних Сил, переорієнтація на принципи професійного комплектування, трансформація системи виховної роботи, значущість процесів кількісного скорочення особового складу, різке зменшення якісного рівня призовного контингенту, падіння престижності військової служби та інші численні проблеми визначаються сучасним станом суспільства України. Вказані негативні обставини, які залишаються поширеними у Збройних Силах України, створюють непоодинокі ситуації, коли суб'єкти правоохоронної діяльності вимушені вдаватися до використання заходів впливу на поведінку окремих учасників військово-службових відносин.

Вважаємо, що в сучасних умовах ця проблема набуває особливої актуальності та необхідності наукового аналізу, адже в державі відбуваються суттєві перетворення, зокрема впроваджується нове кримінальне процесуальне законодавство, напрацьовуються пропозиції щодо конституційно-правової модернізації, тривають процеси реформування правоохоронної системи та одночасно реформування і розвитку Збройних Сил України. При цьому правоохоронна

діяльність у Збройних Силах України має особливу, т. зв. військово-правову специфіку, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами із спеціальною компетенцією.

Теоретичною основою роботи стали праці М. І. Хавронюка, В. О. Шамрая, Ю. Є. Полянського, В. Ю. Щербатих, М. І. Карпенка, М. С. Туркота, І. В. Солов'євич, Т. О. Пікулі, А. М. Кучука, В. О. Боняк, А. М. Куліша, В. М. Дубінчак, В. Й. Пашинського, Є. І. Григоренка та ін. Аналіз правових засад діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (далі – Служба правопорядку) та системи забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України проведено Б. М. Ринажевським та С. Ю. Поляковим відповідно, проте на сьогодні залишаються нез'ясованими специфічні особливості правоохоронної діяльності у Збройних Силах України. Тому метою цієї статті є аналіз законодавчих положень, які окреслюють особливості правоохоронної діяльності у Збройних Силах України, а на його основі сформулювати висновки і пропозиції щодо її вдосконалення.

Успішне реформування Збройних Сил України в напрямку перетворення цієї озброєної державної структури на дисципліновану, високомобільну, боєздатну систему військових підрозділів і з'єднань, що здатна ефективно вирішувати завдання по протидії ймовірній зовнішній військовій агресії, неможливе без утвердження істинно правових засад у функціонуванні вітчизняної армії. Беззаперечним є те, що головною запорукою досягнення зазначеного є забезпечення законності, правопорядку та військової дисципліни у функціонуванні всіх ланок органів військового управління та підрозділів Збройних Сил України. Тому в статті 12 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. [2] цей напрям діяльності віднесено до основних скла-

дових діяльності Збройних Сил України, а в ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [3] «зміцнення законності і правопорядку» визначено як один із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки. Також він майже тотожний із першою частиною мети створення Служби правопорядку.

Так, у преамбулі Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р. [4] визначено, що вказане спеціальне правоохоронне формування створюється з метою: а) зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України; б) забезпечення конституційних прав військовослужбовців. Зазначені завдання охоплюються поняттям «правоохоронна діяльність», яка в останні роки стає одним із визначальних напрямків суспільно значущої діяльності держави, адже мета її полягає у формуванні нової ідеології пріоритету прав людини, створенні дієвих гарантій реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод, у тому числі в умовах військової служби.

Аналіз статей 1 та 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» [3] дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку держави ступінь захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина у сферах правоохоронної діяльності та оборони України визнається реальним і протистоїть потенційним загрозам національним інтересам, реалізація яких гарантує державний суверенітет України. При цьому посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність визначено як одну із основних загроз національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері та у сфері державної безпеки. Принагідно слід зазначити, що ці зміни до Закону були внесені Законом

України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [5]. У свою чергу в ньому визначено «боротьбу із злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності», в тому числі у Збройних Силах України, як одну із основних засад політики у сфері розбудови державності [5, ст. 3].

В контексті зазначеного М. І. Карпенко цілком слушно зауважує, що злочинність у Збройних Силах України є дуже небезпечним, дестабілізуючим фактором, який негативно впливає не тільки на них, а й на державу загалом, а стан справ у Збройних Силах України вважають одним із індикаторів, базуючись на якому, можна визначити стан національної безпеки і оборони України [6, с. 6].

У Конституції України визначено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Основною формою виконання цього обов'язку, який полягає в повсякденному здійсненні конкретних завдань, є військова служба. При цьому держава взяла на себе обов'язок забезпечувати соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1, ст. 17, 65].

У Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. визначено, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливо-го виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної

стабільності у військовому середовищі. Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [7, ст. 1, 1-2].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. встановлює, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни [8, ст. 2]. Згідно з пунктом 15 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. «військова служба є публічною службою» [9]. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. відносить військових посадових осіб Збройних Сил України (якими є більшість військовослужбовців) до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, а у зв'язку з цим і до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення [10].

Вищевказане підтверджує, що військовослужбовці як учасники конституційно-правових відносин наділені спеціальним конституційно-правовим статусом, який обумовлений особливим видом їх службової діяльності, сукупністю передбачених Конституцією України та законами України прав, свобод і обов'язків, гарантій їх здійснення та юридичною відповідальністю. При цьому специфіка завдань та службових повноважень, які виконують військовослужбовці, обумовлює ряд обмежень та заборон. Відповідно до статті 17 Закону України «Про Зброй-

ні Сили України» військовослужбовці можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України, праві збирання, використання і поширення інформації [2].

Згадані особливості дають підстави говорити про спеціальні об'єкти правоохорони – Збройні Сили України загалом та їх складові зокрема, в тому числі громадяни-військовослужбовці, які виконують конституційний обов'язок, та майно Збройних Сил України. Крім цього, військово-службовим відносинам притаманні й інші особливості, які визначені в Статутах Збройних Сил України та інших нормативно-правових актах, в тому числі щодо юридичної відповідальності військовослужбовців.

Так, у статтях 26 та 27 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено, що військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. Військовослужбовці, на яких накладається дисциплінарне стягнення за вчинене правопорушення, не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності за ці правопорушення. За вчинення злочину військовослужбовці притягаються до кримінальної відповідальності на загальних підставах [11].

Законодавством України визначено, що військовослужбові відносини будуються на принципах єдиноначальності, підтримання твердого статутного порядку, суворої військової дисципліни, беззастережного підкорення підлеглих командирам (начальникам), що обумовлює «підривний» характер і особливу суспільну небезпеку їх порушень, у тому числі й злочинів. Тому в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) законода-

вець визначив окремих розд. XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», передбачивши для військовослужбовців підвищену міру кримінальних покарань за їх скоєння. При цьому відмінними ознаками військових злочинів є: спеціальний об'єкт злочину – встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби та спеціальний суб'єкт – військовослужбовець [12].

У переліку видів кримінальних покарань, які визначені у ст. 51 КК України, є покарання, які можуть призначатися виключно військовослужбовцям, при цьому їх виконання, відповідно до ст. ст. 14 та 17 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 р., покладається на військові частини, гауптвакти або дисциплінарний батальйон [13]. До таких покарань віднесено: службові обмеження для військовослужбовців, арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців [12, ст. 52].

За вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть відповідальність з урахуванням особливостей, визначених у ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. [14]. Тобто в ній встановлений виключний перелік адміністративних правопорушень за вчинення яких військовослужбовці несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах, а за інші – за Дисциплінарним статутом.

Крім цього, майно Збройних Сил України має особливий статус та правовий режим. Відповідно до Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 р. військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна нале-

жать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо. Військове майно закріплюється за військовими частинами на праві оперативного управління, після цього воно набуває статусу військового майна. Облік, інвентаризація, зберігання, списання, використання та передача військового майна здійснюються у спеціальному порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [15].

Також земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, згідно із ст. 77 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. та Закону України «Про використання земель оборони» від 27 листопада 2003 р. мають особливий правовий режим, порядок використання та статус «земель оборони».

Слід враховувати, що система управління у Збройних Силах України має ряд особливостей. Зокрема мета цього процесу полягає у забезпеченні визначеного рівня бойової і мобілізаційної готовності та боєздатності військ (сил), а тому до нього ставляться особливі, характерні лише йому, вимоги щодо стійкості, безперервності, скритності, оперативності (часовий показник) та якості (ефективності).

Використання (застосування) Збройних Сил України може здійснюватися в умовах особливих правових режимів, визначених Законами України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р., «Про правовий режим воєнного стану» від 6 квітня 2000 р. та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. Зауважимо, що в умовах воєнного стану повноваження військового командування (органів військового управління Збройних Сил України) значно збільшуються, в тому числі

вони уповноважуються обмежувати конституційні права і свободи людини і громадянина [1, ст. 64]. Керівництво у сфері оборони та забезпечення громадського порядку і безпеки здійснюється відповідним військовим командуванням, яке може приймати в підпорядкування чи в оперативне підпорядкування інші військові формування або їх з'єднання, військові частини, установи та організації.

Крім вищезазначеного, важливими засадами діяльності Збройних Сил України, закріпленими безпосередньо в Конституції України, є:

а) повноваження Верховної Ради України:

– визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики (п. 5 ст. 85);

– оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України (п. 9 ст. 85);

– затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України (п. 22 ст. 85);

– схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави (п. 23 ст. 85);

– визначення законами України основ національної безпеки, організації Збройних Сил України (п. 17 ч. 1 ст. 92), правового режиму державного кордону (п. 18 ч. 1 ст. 92) та правового режиму воєнного і надзвичайного стану (п. 19 ч. 1 ст. 92);

– встановлення законами України порядку направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав (п. 2 ч. 2 ст. 92) та військових звань (п. 6 ч. 2 ст. 92);

б) повноваження Президента України:

– є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст. 102);

– забезпечує державну незалежність, національну безпеку держави (п. 1 ст. 106);

– призначає за поданням Прем'єр-міністра України Міністра оборони України та припиняє його повноваження на цій посаді (п. 10 ст. 106), призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України (п. 17 ст. 106);

– є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (п. 17 ст. 106), очолює Раду національної безпеки і оборони України та формує її персональний склад (п. 18 ст. 106, ст. 107);

– здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ст. 106);

– вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України (п. 19 ст. 106);

– приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ст. 106);

– приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України (п. 21 ст. 106);

– присвоює вищі військові звання (п. 24 ст. 106);

в) повноваження Ради національної безпеки і оборони України, яка є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президенті України, координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони (ст. 107);

г) повноваження Прем'єр-міністра України та Міністра оборони України, які за посадою входять до складу Ради національної безпеки і оборони Украї-

ни (ст. 107), до складу Кабінету Міністрів України (ст. 114);

д) повноваження Кабінет Міністрів України:

– забезпечує державний суверенітет України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави (п. 1 ст. 116);

– здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю (п. 7 ст. 116);

– спрямовує і координує роботу Міністерства оборони України (п. 9 ст. 116) [1].

Проведений нами системний аналіз положень Конституції України та інших законів України дозволяє зробити висновок про те, що діяльність Збройних Сил України, так само як і діяльність правоохоронних органів, спрямована загалом на забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки держави, захист об'єктів національної безпеки, а тому перебуває у винятковому веденні держави та має конституційно-правову основу.

Конституційна значущість функцій Збройних Сил України безумовно впливає на особливості їх життєдіяльності, визначає специфіку правовідносин, внутрішнього порядку у військових частинах, «підривний» характер і суспільну небезпеку правопорушень, які можуть мати місце. Дотримання норм військового законодавства, які регулюють права та обов'язки військовослужбовців, чітко і своєчасне їх виконання забезпечуються можливим настанням невігідних правових наслідків, притягнення до юридичної відповідальності. В аспекті цього однією зі складових належного функціонування Збройних Сил України є дотримання законності і правопорядку у військових колективах. Для їх виконання, враховуючи особливості діяльності Збройних Сил України, державою створені спеціальні правоохоронні органи із «вузькою» компетенцією. На нашу думку, до їх чис-

ла слід віднести органи: Служби правопорядку, прокуратури України (спеціалізовані прокуратури з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері) та військової контррозвідки Служби безпеки України. Беручи до уваги вимоги щодо загального обсягу даної статті, розгляду особливостей правового статусу, компетенції і повноважень цих органів доцільно присвятити самостійну публікацію.

Виходячи із зазначеного, з урахуванням уже проведених нами наукових досліджень у цій сфері, ми сформулювали наступне. Правоохоронна діяльність – це сфера функціонування спеціальних державних органів, покликаних забезпечити та зміцнити законність і правопорядок, права і свободи громадян, передбачені законом. Вона має ключове значення для суспільства, оскільки саме утвердження і забезпечення прав і свобод людини на конституційному рівні визнаються головним обов'язком держави, визначають зміст і спрямованість її діяльності, а загалом – становлять основу правової держави як заснованої на праві історичної форми життєдіяльності людей та покликаної сприяти створенню і забезпеченню найсприятливіших умов життя людини. В якості об'єктів правоохорони виступають: конституційні права, свободи та обов'язки особи; безпека суспільства – його духовні і матеріальні цінності; безпека держави – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Одночасно вони є об'єктами національної безпеки, а основи їх правового регулювання, враховуючи значущість і відправні підвалини, визначені в розд. I «Загальні засади» Конституції України.

Правоохоронна діяльність у Збройних Силах України – форма реалізації правоохоронної функції держави, яка з урахуванням особливостей об'єктів правоохорони та специфіки діяльності Збройних

Сил України, здійснюється спеціальними правоохоронними органами, має владний характер і спрямована на зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення конституційних прав військовослужбовців, виявлення і припинення правопорушень шляхом застосування примусових заходів у регламентованих законодавством процедурних межах і процесуальному порядку.

Отже, правоохоронна діяльність у Збройних Силах України є важливою складовою внутрішньої політики, що здійснюється в державі, загальні засади якої відповідно до ст. 85 Конституції України визначає Верховна Рада України. Вони закріплені в Конституції України та знайшли свій розвиток у відповідних законах України. Враховуючи, що процес розбудови України як правової держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини в Україні ще не завершений, є необхідність удосконалення діяльності зазначених правоохоронних органів, які функціонально призначені для цього, шляхом внесення змін до їх статусних законів.

В результаті таких змін Службу правопорядку необхідно реформувати у військову поліцію, яка й буде головним, основним та єдиним суб'єктом правоохоронної діяльності у Збройних Силах України, що спеціально для цього й створена, з функціями досудового розслідування військових злочинів та повноваженнями на здійснення окремих оперативно-розшукових заходів. Підпорядкувати військову поліцію слід Міністру оборони України, як керівнику центрального органу виконавчої влади і військового управління, поширити її компетенцію на інші військові формування, які беруть участь в обороні держави.

На завершення зазначимо, що оптимізація структури суб'єктів, уповноваже-

них реалізовувати правоохоронні функції у Збройних Силах України, і зосередження їх в одному органі цілком логічно вписуються в рамки сучасних процесів реформування правоохоронних органів держави та Збройних Сил України. На наше переконання, такі зміни сприятимуть ефективному забезпеченню конституційних прав військовослужбовців, зміцненню законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, що загалом відпові-

дає меті (задуму) створення Служби правопорядку, а в цілому забезпечить належне виконання покладених на Збройні Сили України Конституцією України завдань і функцій, гарантуватиме воєнну безпеку держави та її громадян. Також вважаємо, що в рамках проведення анонсованої конституційної реформи, доцільно в Конституції України визначити правовий статус Збройних Сил України та їх місце в системі органів державної влади (державних органів).

Список використаної літератури

1. Конституція України // Офіційне видання Верховної Ради України. – К. : Парламентське видавництво. – 1996. – Ст. 8.
2. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225.
5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
6. *Карпенко М. І.* Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) / за заг. ред. Матвійчука В. К. : монографія. – К. : КНТ, 2006. – 232 с.
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 191.
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
9. Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV (офіц. текст) : – К. : Паливода, 2011. – 168 с.
10. Про засади запобігання і протидії корупції : Закону України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
11. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 194.
12. *Баулін Ю. В.* Кримінальний кодекс України : науково-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. третє. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 1184 с.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : (відповідає офіц. текстові). – К. : Алерта ; ЦУА, 2011. – 216 с.
15. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1075-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 407.